

Emilia Zhunich

(Bulgaria, Institute of Art Studies, Bulgarian Academy of Sciences)

25 Years of the Passing of Dimitar Yordanov Dimitrov (1929, Kyustendil – 1999, Stara Zagora)

Abstract: Having earned his reputation as a proficient and precise musician, Dimitar Dimitrov took on many challenges over the years. He was charged with expanding the company of the Opera of Stara Zagora and ensuring the professional growth of its singers. He also took it upon himself to ensure the high level of the performances and the diversity of the Opera's repertoire and was keen to create new traditions and continue established ones. Many artists preferred Stara Zagora for the opportunity to work with him. His name became such a symbol of exquisite quality that the period between the 1960s and the 1990s is still referred to as "the age of Mitko Dimitrov".

Емилия Жунич

(България, Институт за изследване на изкуствата при БАН)

25 години без Димитър Йорданов Димитров (1929, Кюстендил – 1999, Стара Загора)

Стореното от диригента Димитър Димитров е епоха в развитието на националния ни музикален театър. С изкуството и с творческото си присъствие оставя знак, своеобразна емблема, по която днес могат да се разчитат загадки в градежа на музикалната ни национална култура. Димитър Димитров неразривно свързва името си със Старозагорската опера. Не случайно и днес, говорейки за операта в града на липите, периодът между 60-те и 90-те години на миналия век накратко и с носталгична обич се споменава като „времето на Митко Димитров“. Той не просто работи в Старозагорския оперен театър, за него това е олтарът, на който принася цялото си съществуване! Разширява кръгозора и завишава критериите на поколения изпълнители и почитатели, влияе дори върху творчеството на композитори.

По времето, когато приключва образованието си и идва в Стара Загора, Димитър Димитров сварва институцията в състояние на „заварено сираче“. През 1958 г., когато се провежда Вторият национален преглед на оперните ни театри, съвсем открито вече се правят такива коментари за отношението на т.нар. „народна власт“ и грижите ѝ за Старозагорската опера. Неуважително е отношението на висшестоящите, понижено е и самочувствието на оперните деятели. Със системен и упорит труд Димитър Димитров издига нивото и престижа на театъра, прави го достоен и уважаван домакин на Фестивала на оперното и балетното изкуство, в рамките на който дори се провеждат следващите национални прегледи (V, VI, VII и VIII) на оперно-изпълнителското изкуство в България (Бикс/Biks 2009; Жунич/Zhunich 2020: 121-176).

След междуособиците сред ръководствата и настъпилата впоследствие диригентска криза, която рефлектира върху целия състав, в Старозагорска опера постъпват двама стажант-диригенти – Светозар Христов, син на тенора Борис Христов (з.а., пенсиониран

на 11 януари 1958 г.) и племенник на Димитър Христов (също тенор и на два пъти ръководител на трупата преди одържавяването ѝ през 1946 г.). Другият стажант е Димитър Димитров, племенник на Георги Стоянов, концертмайстор и също на два пъти ръководител на трупата. След двугодишна съвместна работа със стажант-диригентите, командированият от София и назначен за главен диригент по това време Руслан Райчев¹, а и оркестърът, подкрепят Димитър Димитров.

До този момент младият диригент има, разбира се, и неудачи, сътресения, среща и неразбиране, и отпор. Обаче има и подкрепа – освен от страна на Руслан Райчев, също и от Георги Стоянов, и от Николай Николов, директор и същевременно цигулар в оркестъра, както и от част от екипите. Не е за подценяване спартанското възпитание, което получава от вуйчо си – Георги Стоянов, също цигулар и на два пъти ръководител на трупата – веднъж през 1933 г., избран от Общото събрание (според реда през 30-те години) и после, макар и безпартиен, назначен за директор в периода 1956 – 1958 г. по време на най-голямата криза в театъра.

Още като ученик Димитър Димитров участва като цигулар в оркестъра, израсва в този театър, познава го. Трудолюбив, възискателен, поемащ всякаква работа, която трябва да се свърши, той работи с цялото си сърце и душа, без много приказки и с ясното съзнание, че „Който иска, намира начин, който не – причини и извинения“. Работи, отдавайки най-доброто, на което е способен, без да изменя на своите максими:

Не сме се събрали да се обичаме, а да работим заедно.

Един предвожда. Другите са полезни, ако помагат, ако вървят в същата посока (Бикс/ Viks 2001: 159).

Древните латини имат пословица: „Армия от елени, предвождана от лъв, е повече от армия лъвове, предвождана от елен.“ Димитър Димитров не толерира изживяващите се като лъвове. През целия си живот събира музиканти и гласовити певци, работи с тях – постоянно и упорито (Бикс/Viks 2001, 77-78) и е съвсем наясно, че най-изявените ще предпочетат впоследствие други, по-престижни сцени.

Роден в Костендил, заради недоимъка в семейството Димитър Димитров едва десетинагодишен е отделен от брат и сестра и е даден на своя вуйчо Георги Стоянов (Бикс/Viks 2001: 23). Израствайки в аскетичната обстановка на ергенския му дом, под грижите на този строг човек Димитър Димитров от малък се приучва към премереност на чувството и неговия израз. Стегнатост и яснота на фразата характеризират и ръководителя, и музиканта Димитров през целия му творчески път, а емоциите – те намират израз единствено в музикалната интерпретация.

След завършване на Консерваторията Димитър Димитров се връща в Старозагорска опера, където е диригент от 1959² до 1998 г. с кратко прекъсване в началото на 90-те

¹ „Руслан Райчев – гостуващ гл. диригент за през целия сезон като музикален ръководител“ пише водещият документацията за артистите и спектаклите помощник-режисьор Никола Драганов в Дневник-артисти за сезон 1958/1959 на отредените за диригента листи 3(2) и 4(1). В долния десен ъгъл на лист 4(1) ни оставя още малко информация: „Назначен в Софийската нар. опера - и командирован в СтЗагорската опера като гл. диригент за от 1.I.1959 г. до 3.VII.1959 г. Подготвил музикално и дирижирал оперите Бал с маски и Бохеми и дирижирал още Tosca, Кармен, Сев. бръснар и Царицата на чардаша. Получавал възнаграждение като гостуващ диригент.“ Правопоисът запазен – бел. Е. Ж.

² Назначен за стажант диригент през 1958/1959 г. „На 15.IV.1959 г. дебютира в представление на операта Бал с маски“ (Дневник-артисти 1958/1959, л. 5).

години³, директор и главен диригент в периода 1965–1970, 1970–1876 – главен диригент, 1979–1982 – главен художествен ръководител, 1982–1994 – директор и главен художествен ръководител. Познавайки отблизо и в детайли целия театър с всичките му особености, предимства и слабости, познавайки отлично и местните вкусове и нрави, вслушвайки се внимателно в градивните критики, давайки си „сметка, че не можеш да си сигурен в добрия изход на една работа, ако зависиш от много други“ (Бикс/Вікс 2001: 14), той обикновено е в центъра на събитията – от избора на ново заглавие и автор, през разпределението на ролите, подготовката на съставите, техническата обезпеченост на постановката, та до печатните и рекламните материали на театъра.

Старозагорската опера имà шанса да бъде траен, по-траен от всички други наши театри извън столицата, водена от човек, който с всяка своя следваща проява през годините доказваше, че знае какво иска, как да го постигне и накъде постигнатото ще отведе хората му и публиката от залата. – пише Розалия Бикс.

Вещината на този подготвен музикант, качествата му на отличен организатор и административните му умения го превръщат в неформален лидер. Той не е излиятелен и многословен. Спретнатият външен вид отговаря абсолютно и на словесния израз, независимо от личните му чувства и пристрастия. И всички негови емоции търсят и намират своя израз в езика на музиката.

Първото самостоятелно избрано и работено заглавие на младия Димитър Димитров е заявка за нарушаване на инерцията: „Стършел“ (1960 г.)⁴ на съветския композитор Антонио Спадавекия по романа на Етел Войнич. Въпреки сложните и непривични трудностите при първата среща на колектива с една съвременна творба, оценката на специалистите е, че театърът е тръгнал по нов път. „Стършел“ прави най-силно впечатление през 1962 г. на Третия национален преглед на оперните театри в София. Изборът на Димитър Димитров се оказва успешен:

творба, достатъчно певческа, за да не се отдалечава от дългогодишните предпочитания и вкусове на състави и публика, леко „напред“ като музикален език и същевременно разчетена за голям солистичен екип, за да е гарантирано преодоляването на някои интерпретаторски шаблони, стъпката да е колективна – според дългогодишната наблюдателка на дейността на оперния театър в България, Розалия Бикс.

Руската музика присъства трайно в афиша на театъра и можем да бъдем напълно убедени, че това не е само заради актуалните за времето „политически“ директиви. Ди-

³ Принуден е да подаде оставка по времето на министър Елка Константинова вследствие некоректни действия на не особено компетентни общественици и развихрилата се в този период полемика, известна под рубриката „Онова писмо“, налична продължително време по страниците на различни регионални периодични издания.

⁴ Изключително смел ход, особено като се има предвид, че в същото време по кината се прожектира съветският филм „Стършел“, създаден през 1955 г. В ролите са Артур Риварес – Олег Стриженов, Джемма – Мариана Стриженова, Кардинал Монтанели – Николай Симонов; музика Дмитрий Шостакович. Филмът е на III място в класацията за най-гледан филм за времето си от близо 40 милиона зрители.

митър Димитров поставя опери на Чайковски, Римски-Корсаков, Мусоргски, Прокофиев, а композиторите Антонио Спадавекия⁵, Дмитрий Кабалевски⁶ и Андрей Петров⁷ са почетни гости на премиерите си в България.

„Евгений Онегин“ трайно присъства на сцената и е най-играната руска творба – 96 представления общо. Не можем да не споменем княз Гремин на Георги Енев, Ленски на Миньо Минев, Онегин на Борислав Дойчев, Татьяна на Рене Йорданова и дебюта на Анна Томова Синтова в същата роля през 1965 г. Много успешен образ създава и някогашният Мосю Трике – Асен Попов⁸, характерен тенор, с точен актьорски и вокален щрих.

Българският репертоар

Първото българско произведение в репертоарния портфейл на Димитър Димитров е балетът „Орфей и Родопи“ от Цветан Цветанов и е абсолютна (световна) премиера на творбата.

Своето кредо за национален оперен театър на основата на национална оперна класика и новосъздавано творчество Димитър Димитров на практика осъществява в степен оптимална за възгледите му и за условията, в които работи Старозагорската опера. – пише Розалия Бикс в монографията, която му посвещава (Бикс/Biks 2001: 72).

Достатъчно е да споменем „Юла“ с Радичка Богданова като сестра Агнеса, Юла – Лиляна Цанкова и Непознатия – Денчо Белев, както и „Добрият човек от Сечуан“ с режисьор Леон Даниел – и двете са абсолютни (световни) премиери. С цитат от Бертолт Брехт започва и отзивът в сп. „Българска музика“: „Защото от свещените книги се знаеше, че малките промени могат да доведат до големи изменения“... А „Добрият човек“ изгражда и надгражда качества и у солисти, и у хор, и у оркестър. Критикът Венелин Кръстев говори за „изисканото“ им присъствие на сцената и отбелязва, че „най-малката българска оперна трупа проявява амбиции, които я извеждат между най-смелите и най-инициативните“ (Кръстев/Krastev 1972: 5) – и то не в регионалния вестник, а на страниците на официоза „Народна култура“.

Смела стъпка на Димитър Димитров е и операта „Момчил“, с която се открива новата оперна сграда през 1971 г. Старозагорските интерпретатори съперничат на легендарните си учители и първи изпълнители на ролите в това заглавие.

За отбелязване 50-годишнината на трупата Димитър Димитров, освен с всичко останало, се залавя и с преоркестрацията на „Гергана“.

„Янините девет братя“ в старозагорското изпълнение звучи мелодично и най-сетне (след 2 софийски реализации през 1937 и 1961 г.) сбъдва предсказанието на Пол Дюка, професор в Парижката консерватория, при когото е учил Любомир Пипков, че това произведение ще бъде шедьовър.

⁵ След успеха на „Стършел“ театърът реализира и „Храбрият войник Швейк“ на същия автор през 1964 г. И двете творби в България са играни единствено в Старозагорската опера. Заглавията са отразени в Приложения в края на статията.

⁶ Операта „Кола Брюньон“ по романа на Ромен Ролан, премиера за България през 1977 г. В България е играна единствено в Старозагорската опера.

⁷ Балетът „Сътворението на света“, премиера за България през 1974 г., срв. Приложения.

⁸ Неговият внук Ивайло Йовчев, претворява образа на Ленски в последната (четвърта по ред в историята на Старозагорската опера) постановка на „Евгений Онегин“ в края на 2023 г.

Онова, което през 1937 се е възприело като пълно отсъствие на мелодичност в музикалния език, днес е станало класика. Поразява мелодическата наситеност на вокалния език и красивите лирически ариози – е мнението на критика Мария Костакева (Костакева/Kostakeva 1978).

Постижения, при това единодушно отбелязани и от критика, и от публика, са образите на Циганката в изпълнение на Стефка Минева, Яна на Мария Клинчева, Ангел на Васил Недев и най-вече Грозника на Никола Кутин.

През 1977 г. за първи път опера от Големинов напуска столицата – „Ивайло“. Цяла глава от монографията на Розалия Бикс е посветена на отношенията между диригента и композитора и най-вече на вижданията и разсъжденията на Димитър Димитров за „Ивайло“. Прелиствайки страниците, „човек би помислил, че „Ивайло“ е конструкция, не музика“ – казва сам Димитър Димитров, докато коментират особеностите на творбата и неговото интерпретаторско виждане.

Достойнствата на „Ивайло“ задължават той да бъде неизменно (постоянно) в репертоара на българските оперни театри (Димитър Димитров).

По повод 1300-годишнината на България, Димитър Димитров заедно с колегите си Петър Русков и Георги Петров поставят операта в побратимения град Куйбишев, а куйбишевци включват заглавието при гастрола си на московска сцена.

В същата година Фестивалът на оперното и балетното изкуство (ФОБИ) чества своята 15-годишнина.

Един акцент, внушен от юбилейната година, даде размах на Фестивала, който се превърна във внушителна панорама на най-новото българско оперно творчество. В рамките на 10-те фестивални дни публиката на Стара Загора, многобройните гости, специалисти от страната и чужбина успяват с „един поглед да обхванат 4 нови оперни заглавия, написани в чест на 1300-годишнината: „Хан Крум Ювиги“ на Александър Йосифов в изпълнение на Софийската народна опера, „Хан Аспарух“ на Александър Райчев, постановка на Русенска опера, „Йоанис Рекс“ на Парашкев Хаджиев в реализация на Плевенска опера и абсолютната премиера на „Тракийски идоли“, която Марин Големинов пише специално за старозагорската трупа в тясно сътрудничество с диригента Димитър Димитров и предвид наличните изпълнителски сили... Темата „Самотен е избързалият пред другите...“ едва днес навежда на мисълта за житейската равностметка и на двамата творци, които сякаш са изпреварили времето си (Апостолова/Apostolova 1982: 69).

С постановката на „Хан Крум Ювиги“ – казва Димитър Димитров – колективът още веднъж доказва твърдото си професионално убеждение, че национална оперна школа се създава с национални произведения.

Фразата е цитирана и от критиците в рецензиите за постановката, в които четем:

... под впечатлението на тази детайлно прецизирана оркестрова и певческа звучност, изискваща от всеки изпълнител максимална професионална концентрация и пълнокръвно артистично присъствие, се поражда усещането, че операта „Хан Крум Ювиги“ започва истинския си сценичен живот едва ли не именно на старозагорска сцена (Каракостова/Karakostova 1984: 65-67).

„Хан Крум Ювиги“ е последното мащабно българско произведение, реализирано от Маестрото. Но сътрудничеството му с Александър Йосифов е продължително и ползотворно. Първата им съвместна работа „Чудните приключения на Тошко Африкански“ композиторът нарича 'нашия общ Тошко'. Ред детски заглавия получават своята реализация на старозагорска сцена, а Александър Йосифов, години по-късно, когато

Димитър Димитров вече не е сред живите, с благодарност потвърждава, че с негова помощ е успял да си изясни „някои проблеми с певческите гласове, работните им регистри, функциите им в общия драматургичен строеж и пр.“ (Бикс/Викс 2001).

Според собствените му пресмятания, Димитър Димитров е дирижирал над 1200 представления. Само в Старозагорската опера е реализирал 57 премиери⁹ на 44 творби, от които 3 балетни, 4 – световни, 6 – премиери за България, 7 – за първи път извън столицата. Всъщност дирижираните заглавия са доста повече. Сред тях са „Цар и дърводелец“, „Лакме“, „Отвлечане от сарая“, „Трубадур“, „Палячи“, „Кармен“, „Севилският бръснар“, „Стабат Матер“ от Росини и от Перголези, „Графиня Марица“, „Хубавата Елена“, а списъкът на творбите, включени в симфоничните концерти, е още по-дълъг. Разнообразието на школи и стилове не е самоцелно, то е дирено и внимателно обмислено, търсено е равновесието между тях, овладяването на различни изразни средства, поддържането интереса на публиката. Забележителна е спойката, завидно е едномислието, постигнато между Димитър Димитров и втория диригент Веселин Ненов, художника Петър Русков, режисьора Георги Петров и хормайстора Богдана Попова, както и с по-късно присъединилите се към тях диригенти Божидар Бонев и Красимир Къшев.

И въпреки че традиционната публика на Стара Загора не е особено пристрастена към Моцарт, Димитър Димитров го приема

като насъщен, абсолютно необходим, своеобразен регулатор на представите за опера у нас, възпитател на вкус у изпълнители и почитатели (Бикс/Викс 2001: 103).

Премиерата на „Сватбата на Фигаро“ (1966 г.) застъпва последните представления на „Отвлечане от сарая“, за „Вълшебната флейта“ са поканени режисьорът Вацлав Вйежник и художниците Йозеф Шалек и Надежда Ханаква. В афиша на театъра се появяват „Мнимата градинарка“, „Така правят всички“, „Дон Жуан“.

Маестро то обичаше да работи с нас – певците. Поединично или на малки групи, но винаги продължително – дни, понякога месеци наред. Маестро Димитров създаде солисти-певци, инструменталисти-оркестранти, които с гордост можем да се наречем творци. Винаги зачиташе и издигаше авторитета ни, когато наистина го заслужавахме. В своята работа той търсеше индивидуален почерк, който превръщаше дори редовия спектакъл или концерт в празник. Маестро Димитров бе човек с голям магнетизъм и приковаващ вниманието творец...

– споделя в лична кореспонденция певицата Галя Ташева, чиято Донна Анна вероятно мнозина си спомнят от последното концертно изпълнение на „Дон Жуан“ през 1998 (21 окт.) под неговата диригентска палка. В същото писмо (от 2015 г.) Галя Ташева споделя, че от 9 години преподава класическо пеене в Училище по изкуствата в София и всичко, което е научила от Маестро то, ѝ помага в работата с талантливите ѝ ученици от 9-и до 12-и клас. И допълва, че това са деца, притежаващи много красиви гласове, които Маестро то с обич би дирижирал...

Старозагорска солистка е споделила някога с Розалия Бикс, че почти цял сезон са подготвяли с Маестро то само една Моцартова роля, като другите заглавия, в които пее, са били подбирани да не пречат на постигнатото с Моцарт и са били свеждани до минимум.

Страниците на периодиката са запазили разказ на Драгомир Ненов за предприемчивостта на Димитър Димитров. Ръководствата на Консерваторията и Старозагорската опера сключват споразумение за взаимно сътрудничество.

⁹ Поставените заглавия, дирижирани от Димитър Димитров, ведно с годините на премиерите са отбелязани в Приложенията по-долу.

Ето и конкретното му съдържание: ръководството на Старозагорската опера следи отблизо развитието на студентите от Вокалния факултет и отваря широко вратите си за тях. Само през последните два сезона – пише той – то привлече осем абсолвенти за свои щатни сътрудници, като тези млади хора се изпращат при своите педагози за подготовка на първите си партии. От своя страна ръководството на факултета организирано посещава премиерните им спектакли и ги обсъжда с ръководството на театъра. Планират се и спектакли на Учебния оперен театър на БДК в Стара Загора. От такова сътрудничество печелят всички: и Старозагорската опера, и вокалните педагози, и младите артисти, а в крайна сметка печели нашето оперно изпълнителско изкуство. Но как се представят осемте млади артисти, които Старозагорската опера е назначила през последните два сезона? Те вече са познати на своята публика, защото всеки от тях е участвувал в няколко постановки. Това са Стефка Христова, Бистра Константинова, Тоня Петрова, Мария Дамянова, Димитър Овчаров, Иван Гюров, Атанас Шопов и Гени Таушанов. Известно е, че тенорите са най-дефицитните певци и когато един театър успее да привлече за една година двама такива изпълнители (Димитър Овчаров и Атанас Шопов – бел. Е. Ж.), това за него вече е находка. Когато в състава на един театър се влеят изведнъж осем нови артисти, това е културно събитие за съответния град, а когато става дума за оперен театър (те са само няколко в цялата страна), събитието надраства мащабите на града. Разбира се, главното тук не е в бройката, а в таланта на младите хора, които тепърва стъпват на професионална сцена със своите качества, проблеми и амбиции, но така или иначе, музикалната ни общественост трябва да следи малко по-внимателно кадровата политика на Старозагорската опера и нейните резултати, защото там се проведе един експеримент, който е твърде примамливо-перспективен и може да се окаже благотворен за нашето оперно изпълнителско изкуство (Ненов/Nenov 1977: 5).

Търсещ винаги възможно най-доброто за своя театър, за Вагнер и „Летящият холандец“ (премиера 1 април 1983 г.) са поканени постановчици от Германия, тогава – ГДР, режисьорът Детлев Роге, художникът Лутц Крайзел, и „за първи път в българската практика! – отбелязва Розалия Бикс – драматургът проф. Екарт Крьоплин, чиято роля осезателно се долавя“. Старозагорският „Холандец“ впечатлява със своята стройност и логична мотивировка, несъвпадаща в ред случаи с познати досегашни тълкувания.

Дисциплиниран, подведен към сенчести, неосветявани ъгълчета от психологията на образите и събитията на сцената, оркестърът, воден от Димитър Димитров, постига едно от своите върхови достижения, съизмеримо, някъде и с превъзходство над досегашни най-успешни Вагнерови тълкувания в българския оперен театър (Бикс/Biks 2001: 105-106).

Димитър Димитров с вдъхновение работи със своите солисти, а не са единични случаите, когато солисти от други театри идват тук, за да подготвят с него ролите си. Галя Йончева например споделя за подготовката на Чо-Чо Сан:

На Митко Димитров дължа изключително много. Онова, което изработих с него, винаги ми е било сигурно, с лекота съм се справяла. Помня и друго – минути преди да изляза на сцената¹⁰ в Бътерфлай, той дойде в гримьорната, окуражи ме, каза, че какъвто и проблем да се яви, мога да разчитам на него. Представете си какво означава това за един дебютант. Димитър Димитров беше диригент от европейска

¹⁰ Датата е 4 октомври 1991 г., втората премиера на тази постановка на „Мадам Бътерфлай“, в нощта след която е опожарена сградата на Старозагорската опера. За това ще стане дума по-нататък в изложението.

класа, това може да го потвърди всеки, който е работил с него дори една роля само, дори веднъж, един гастрол!

За Старозагорци Димитър Димитров изгражда еталони на Пучиниевите герои – със своите, формирани от него самия певци, и с гастроли от ранга на Райна Кабаиванска като Тоска, Анна Томова-Синтов като Мадам Бътерфлай и Пенка Маринова в същата роля, Стоян Попов и Никола Смочевски като Скарпия и пр. (Бикс/Viks 2001: 78).

Ярко индивидуален, зрял и точен е и прочитът на „Турандот“ – необикновено чувствен в любовните епизоди, остро характеристичен в жанровите сцени, смразяващо хладен – в миговете на жестокост и на фанатизъм в ритуалите (Бикс/Viks 2001: 78).

Тази „Турандот“ (1990) е първа постановка в биографията на Пламен Карталов. С непроменена естетиката тя става първи боен кон на Националната опера при триумфалното ѝ турне в Япония – пише Розалия Бикс (Желев/Zhelev 2005: 37).

Димитър Димитров осезателно променя и представите ни за Верди – най-изпълнявания оперен композитор в Старозагорска опера с повече от 50 премиери на 15 негови произведения и над 1500 представления или това са около 18 % от общата продукция за 90-годишната история на театъра.¹¹ 13 са вердиевите премиери на Димитър Димитров. Сред тях са: „Симоне Боканегра“ с Фиеско на Георги Енев, роля, в която гостува и световноизвестният Николай Гяуров; „Силата на съдбата“ с режисьор Здравко Митков – постановка с надрегионална значимост; „Аида“ (1988 г.), респектираща със стилистичната си достоверност; „Набуко“ (1982 г.), чиито хорови епизоди неизменно вдигат публиката на крака и е окачествена като най-силния певчески спектакъл на старозагорци. Хорът на евреите се превръща във „визитна картичка“ на театъра. Това е изпълнение, което се различава от кое да е друго и което, уви! , е оцеляло само в спомените ни и в публикации от 80-те години, но до момента не е открит съхранен запис.

Когато научих, че вместо „Летящият холандец“ старозагорци ще покажат „Набуко“ на ФОБИ’83, възроптах, сметнах избора за грешка. – пише Розалия Бикс. – Не само защото „Холандеца“ бе по-нов, отлично поставен и защитен от състава, но и защото щеше да отежни още повече еднообразието от италиански репертоарни опери. Но това, което домакините постигнаха, определено нареди „Набуко“ между най-силните изживявания не само през 83-та (Бикс/Viks 2009: 36-7).

Фестивалът – едно от върховните постижения на Димитър Димитров. Фестивалът е замислен, планиран, превърнат в традиция, в емблема на града и на Старозагорската опера. Фестивалът поставя най-старата извънстолична оперна трупа във фокуса на общественото внимание и издига нейния престиж и авторитет. Фестивалът е стимул не само за старозагорската трупа като домакин, а за оперно-изпълнителското изкуство у нас.

Фестивалът и неговото златно време дължим пак на Маестро Димитров, макар той обикновено да седи в сянка. Но появата му на пулта е достатъчна – тя дава усещане за сигурност, че спектакълът ще бъде на ниво. Димитър Димитров създава и поддържа традиции. Веднъж обмислил начинанието, той държи да се спазват отликите му при всяко негово повтаряне – от художествената стойност на явленията до сигнала, флага и фестивалния огън (Бикс/Viks 2009)

¹¹ Статистическата извадка е за представленията на Старозагорската опера от създаването ѝ през 1925 до 2015 г.

Розалия Бикс и по-възрастни артисти и служители са разказвали многократно за всеотдайността на Димитър Димитров, за това, че дори сам е проектирал част от обзавеждането на гримборните за своите артисти. Когато през 1991 г., при всеобщия хаос вследствие политическите, икономическите, социалните промени в страната, Старозагорската опера е опожарена в нощта на 4 срещу 5 октомври – Деня на Стара Загора, особено ярко изпъкват организаторският талант и стоицизмът на Димитър Димитров. На 1 и 4 октомври 1991 г. са били премиерните спектакли на „Мадам Бътерфлай“. Трупата е била поканена за участие на Музикален фестивал на о-в Корфу, Гърция, и е подготвяла представянето си с „Мадам Бътерфлай“, „Турандот“ в постановката на Пламен Карталов, и „Реквием“ от Джузепе Верди. На премиерния спектакъл на 4 октомври в ролята на Чо-Чо сан се е представила Галя Йончева от Софийската опера. Представлението приключило в 22:19 часа. Рано на следващия ден декорът трябвало да се товари, за да отпътува към Гърция, но...

„В 24.15 ч. избухна пожар и бе унищожена сцената, зрителната зала и мизансценна зала“

– лаконично е отбелязано в протокола на представлението от 4 окт. 1991 г.¹² Пожарът изпепелява сцената, декори и костюми, зрителната зала, прехвърля се към фойетата. Опустошен е не само домът на операта. Опустошен е храмът! Опустошени са и мечти, и надежди, и бъдещи планове, стремления. Перлата, гордостта на старозагорци, една от най-големите и модерно оборудвани български сцени към 1991 г. е превърната в грозно димящо пепелище.

На Международния музикален фестивал в Корфу трупата заминава на 12 октомври – в предварително определения състав и само седмица след пожара се представя блестящо¹³ с предварително обявените „Мадам Бътерфлай“, „Турандот“ и „Реквием“-а на Верди, ала с декори, взети назаем от Русенска опера.

Ще направим и невъзможното, за да не се чувстваме излишни и за обществото, и за себе си... – казва Димитър Димитров. – Непосилно е и е излишно да се спирам на факторите, които мотивират и съпътстват това наше решение... (Стоев/Stoiev 1991: 1).

За някои това е може би израз на отчаян стоицизъм и начин да се преглътне горчивината от погрома над института, за други е може би доказателство за решението на колектива да направи и невъзможното, но да засвидетелства волята си да излезе от безизходицата и да продължи пълноценно своето творческо съществуване въпреки всичко. – коментира заминаването представител на общинския вестник, който се среща с Димитър Димитров, директор на Старозагорската опера, часове преди заминаването на трупата за Гърция (Стоев/Stoiev 1991: 1).

Ако преди 1991 г. е съвършена рядкост в периодичния печат да се открие изявление или интервю с Димитър Димитров, то след пожара това се случва много често. От изказванията му лъха решимостта, волята, мобилизацията на всички, на целия екип. Видно е също, че той не си прави никакви илюзии, наясно е, че са необходими много средства, усилия, време, добра воля, за да се възстанови сградата и творческият живот на трупата да влезе в нормалното си русло.

Друго интервю (Димитров/Dimitrov 1992: 1-3), няколко месеца по-късно, хвърля светлина върху загрижеността на ръководителя за хората му – засега те пътуват непрекъснато – без нито лев командировъчни! Предната нощ са се прибрали след полунощ от

¹² Дневник-представления 1991/1992, Протокол № 4/4 окт. 1994, „Мадам Бътерфлай“.

¹³ Русис, Телемахос: „...не просто ръкопляскане, а „Да живеете!“ и „Браво!“ заслужиха да чуят българските музиканти, които ни представиха „Реквием“ от Верди.“ (Бикс/Viks 2009: 10).

Габрово, преди Габрово са били в Карлово, а преди това – в Нова Загора с премиера на „Тоска“, но „артистите са също хора и те имат своите проблеми, дом, семейства и такъв нередовен начин на живот създава изключително голямо напрежение.“ – споделя тревогата си директорът и за първи път в думите му прозира умора:

Не зная дали на всички е ясно какво означава два-три пъти в седмицата да поведеш 120–140 души на турне, да организираш транспорта, настаняването, връщането, понякога и хотела и още много други технически въпроси. Колективът живее с надеждата, че през есента ще има сцена в Стара Загора, на която ще може да играе поне два пъти седмично (Димитров/Dimitrov 1992: 1-3).

В края на този разговор се разискват и проблеми с възстановяването на опожарената сграда, които хвърлят допълнителна светлина върху прозорливостта, далновидността и невероятно широкия кръг въпроси, занимавали Маестро:

Опожарената сграда по мое мнение може да бъде възстановена в непродължителен срок само при наличието на следните три условия: желание и нагласа да бъде възстановена час по-скоро, отлична организация и далновидност, осигуряване на необходимите финансови средства. – казва той и продължава. – Не се съмнявам, че първото условие е налице. Ще бъде жалко, ако не е така. Второто условие засега поражда у мен тревожни въпроси. С голямо закъснение Министерството на културата определи за главен инвеститор Общинския съвет в Стара Загора. Едно правилно решение, независимо, че сградата е собственост на Министерството на културата и на операта. Тревожи ме и фактът, че водим отделни разговори с проектантите, а те от своя страна с главния инвеститор. Това крие опасност от появата на принципни различия. Сградата имаше съществени недостатъци от функционален, акустичен и технически характер. Ние, които работехме 20 години в нея, най-добре познаваме недостатъците ѝ. Ще бъде фатална грешка, ако при възстановяването се отнесат пренебрежително и високомерно към нашите изисквания и мнения. При строежа на сградата имаше такива случаи. Малко съм притеснен от факта, че Министерството на културата лесничко прехвърли гайлето на Общинския съвет. Обидно е, че г-жа Елка Константинова при своето посещение в Стара Загора не пожела да види опожарената сграда и да се запознае с възникналите проблеми. Що се отнася до финансовия проблем, то той е най-труден. На всички ни е пределно ясно тежкото икономическо и финансово състояние на страната. (...) Основните финансови средства ще трябва да осигури градът. Вече няколко пъти споделям идеята да се проведе референдум за доброволна вноска от 1% върху доходите и трудовите възнаграждения за 1992 г. (без да се включват пенсионерите). (...) Сега наистина с дела старозагорци трябва да докажат, че са достойни приемници на своите съграждани, създали преди 67 години първата опера в провинцията. И не само създали, но и обграждали с много грижи и любов. И ще бъде безкрайно щастлив, ако видя светлинка в тунела. (Димитров/ Dimitrov 1992: 1-3).

До референдума, който предлага Димитър Димитров, така и не се стига... няма кой да го организира, защото съвсем скоро той ще бъде принуден да подаде своята оставка благодарение на личните амбиции и избухналите след 1989 г. като вулкан политически страсти, водещи единствено до разделение на обществото: криво разбраната демократия: некоректни действия на не особено компетентни общественици, градски първенци и пр. В резултат се разразява грозна обществена полемика, известна под названието „Онова писмо“, която увлича нови и нови участници, пишещи по страниците на различни регионални издания, води дори до смяна на цялото ръководство на общинския вестник.

Въпреки всичко случило се, въпреки този „удар под пояса“, който го принуждава да изпрати оставката си на министър Елка Константинова, Димитър Димитров не изоставя певците и музикантите си. В броя от 4 юни 1992 г. общинският вестник съобщава, че на 2 юни в Нова Загора се е състояла втората за сезона премиера – „Травиата“¹⁴ под негово диригентство и с участието на Мариета Велкова, Симеон Симеонов, Денчо Белев и др.¹⁵ Режисурата е пропусната – дали случайно, или нарочно?! При чергарските условия, при които трупата е принудена да продължи работата си, Димитър Димитров се захваща и с режисурата на няколко заглавия, въпреки че сам казва, че не му е работа, но няма как, не може да се мине и без нея.

После, към края на 90-те години, когато трупата е оглавена от певеца Александър Марулев, Маестро се завръща и в театъра, и на пулта. И работи отново така, както през всичките изминали години. До последния си ден, 4 февруари 1999 година.

Чакали го за репетиция в театъра, репетиция на „Гошко“..., но той, винаги така акуратен, толкова точен, закъснял, не отговарял на телефона...

Навярно работилите с Маестро Димитров негови колеги, приятели, познати биха могли още много да споделят за неговата личност. Известни са двете монографии на Розалия Бикс, посветени на Димитър Димитров и на Фестивала на оперното и балетното изкуство. Стотици рецензии в печата фокусират вниманието на читателя върху задълбочената и прецизна работа на диригента и с певците, и с оркестъра. Целият този огромен куп информация и анализи обаче и до днес не е успял да ме доведе до отговора на въпроса:

Колко любов, каква воля и какво себеотрицание е притежавал Маестро Димитров!

Единствено ясна, безспорна е неговата безпределна любов към изкуството и посветеността му на олтара на операта.

ЛИТЕРАТУРА

- Апостолова 1982: *Апостолова, Р.* Стара Загора '81. – Българска музика, № 2, 69-73 (Apostolova 1982: *Apostolova, R.* Stara Zagora '81. – *Balgarska muzika*, № 2, 69-73).
- Бикс 2001: *Бикс, Р.* Оперният театър на Димитър Димитров. Стара Загора (Biks 2001: *Biks, R.* Operniyat teatar na Dimitar Dimitrov. Stara Zagora).
- Бикс 2009: *Бикс, Р.* Фестивалът и неговото „златно време“. 40 години Фестивал на оперното и балетно изкуство Стара Загора. Стара Загора (Biks 2009: *Biks, R.* Festivalat i negovoto „zlatno vreme“. 40 godini Festival na operното i baletno izkustvo Stara Zagora. Stara Zagora).
- Димитров 2002: *Димитров, Д.* Не виждам светлинка в тунела, ако... Колективно интервю с Димитър Димитров, главен художествен ръководител на Старозагорската опера. – Стара Загора, № 36, 4 април 1992, 1-3 (Dimitrov 2002: *Dimitrov, D.* Ne vizhdam svetlinka v tunela, ako... Kolektivno intervyu s Dimitar Dimitrov, glavен hudozhestven rakovoditel na Starozagorskata opera. – Stara Zagora, № 36, 4 April 1992, 1-3).
- Желев 2005: *Желев, Е., Б. Бонев, Р. Бикс, Св. Димитрова.* 80 години Старозагорска опера. Стара Загора: Дъга Плюс (Zhelev 2005: *Zhelev, E., B. Bonev, R. Biks, Sv. Dimitrova.* 80 godini Starozagorska opera. Stara Zagora: Daga Plyus).

¹⁴ Премиера на Старозагорската опера. Стара Загора, № 61, 4 юни 1992, с. 4.

¹⁵ Премиерата на „Травиата“ е трета, а не втора за сезона, но явно е пропусната премиерата на „Мадам „Бътерфлай“, състояла се преди пожара на сградата.

- Каракостова 1984: *Каракостова, Р.* Национална оперна школа се създава с национални произведения. – Българска музика, № 2, 65-67 (Karakostova 1984: *Karakostova, R.* Natsionalna operna shkola se sazdava s natsionalni proizvedeniya. – Balgarska muzika, № 2, 65-67).
- Костакева 1978: *Костакева*¹⁶, *М.* „Янините девет братя“ на Старозагорска сцена. – Септември, № 147, 7 дек. (Kostakeva 1978: *Kostakeva, M.* „Yaninite devet bratya“ na Starozagorska stsena. – Septemvri, № 147, 7 Dec.).
- Кръстев 1972: *Кръстев, В.* Българска опера по драмата на Бертолт Брехт „Добрият човек от Сечуан“. – Народна култура, № 33, 12 авг., 5 (Krastev 1972: *Krastev, V.* Balgarska opera po dramata na Bertolt Breht „Dobriyat chovek ot Sechuan“. – Narodna kultura, № 33, 12 August, 5).
- Ненов 1977: *Ненов, Др.* Младите артисти в Старозагорската опера. – Народна култура, № 28, 8 юли, 5 (Nenov 1977: *Nenov, Dr.* Mladite artisti v Starozagorskata opera. – Narodna kultura, № 28, 8 July, 5).
- Стоев 1991: *Стоев, Й.* След опожаряването на операта. „Ще направим и невъзможното, за да не се чувстваме излишни и за обществото, и за себе си...“ – разговор с Димитър Димитров. – Стара Загора, № 79, 15 окт., 1 (Stoev 1991: *Stoev, Y.* Sled opozharyavaneto na operata. „Shte napravim i ne vazmozhnoto, za da ne se chuvstvame izlishni i za obshtestvoto, i za sebe si...“ – razgovor s Dimitar Dimitrov. – Stara Zagora, № 79, 15 Oct., 1).
- Жунич 2020: *Жунич, Е.* Фестивали за музикалносценични изкуства. Концепции. Метаморфози. Реализации. София (Zhunich 2020: *Zhunich, E.* Festivali za muzikalnostsenichni izkustva. Kontseptsii. Metamorfozi. Realizatsii. Sofia).

Приложения:

Постановки на Димитър Димитров в Старозагорската опера

КЛАСИЧЕСКИ РЕПЕРТОАР

Джузепе Верди

„Риголето“, 1960, 1964

„Бал с маски“, 1964

„Дон Карлос“, 1966, 1974

„Симоне Боканегра“, 1968

„Аида“, 1972, 1988 (и режисура)

„Набуко“, 1982

„Силата на съдбата“, 1985

„Реквием“, 1990

„Травиата“, 1992 (и режисура)

„Отело“, 1996 – музик. ръководство

Джакомо Пучини

„Манон Леско“, 1962, 1980 (премиера за България)

„Мадам Бътерфлай“, 1963, 1977

„Бохеми“, 1964, 1976, 1987, 1993 (и режисура)

„Тоска“, 1965, 1977, 1984, 1992 (и режисура)

¹⁶ Във вестника фамилията на авторката е изписана „Костакиева“.

„Турандот“, 1990

П. И. Чайковски

„Евгений Онегин“, 1965, 1973

„Йоланта“, 1967

В. А. Моцарт

„Сватбата на Фигаро“, 1966

„Вълшебната флейта“, 1973

„Дон Жуан“, 1994

Доменико Чимароза

„Тайният брак“, 1967

К. М. Вебер

„Оберон“, 1968

Гаetano Доницети

„Фаворитката“, 1978

Пиетро Маскани

„Селска чест“, 1993

Николай Римски-Корсаков

„Шехеразада“ – балет, 1962

„Царска годеница“, 1980

Модест Мусоргски

„Борис Годунов“, 1985, 1991

Рихард Вагнер

„Летящият холандец“, 1983

СЪВРЕМЕННИ ТВОРБИ

Антонио Спадавекия

„Стършел“, 1960 (премиера за България)

„Храбрият войник Швейк“, 1964 (премиера за България)

Сергей Прокофиев

„Повест за истинския човек“, 1967

Андрей Петров

„Сътворението на света“ балет, 1974 (премиера за България)

Бенджамин Бритън

„Сън в лятна нощ“, 1976 (премиера за България)

Дмитрий Кабалевски

„Кола Брюньон“, 1977 (премиера за България)

БЪЛГАРСКИ ЗАГЛАВИЯ

Цветан Цветанов

„Орфей и Родопа“ балет, 1961 (световна премиера)

Парашкев Хаджиев

„Албена“, 1963

Красимир Кюркчийски

„Юла“, 1969

Любомир Пипков

„Момчил“, 1971

Симеон Пиронков

„Добрият човек от Сечуан“, 1972 (световна премиера)

Маестро Георги Атанасов

„Гергана“, 1975

М. Големинов

„Ивайло“, 1977

„Тракийски идоли“, 1981 (световна премиера)

Любомир Пипков

„Янините девет братя“, 1978

Александър Йосифов

„Чудните приключения на Тошко Африкански“, 1982 (световна премиера)

„Хан Крум Ювиги“, 1983

Из „Възпоминание“ за Маестро Димитър Димитров, подписано от Старозагорската опера:

...Почетен гражданин на Стара Загора, дългогодишен директор, главен художествен ръководител и главен диригент на Старозагорска Опера. Той беше вътрешният човек в операта, истинският чувствителен човек, нейното сърце и душа. За него операта бе размисъл върху това как емоцията влияе върху облика на света и може да го промени. Почиташе музиката като най-непосредственото и спонтанно изкуство, изкуство на откровеното взаимодействие между логика и копнеж, дух и тяло. Неговият живот бе музиката като преживяване, като живот в живота, богатство, за което не ще се намери човек да му го отнеме. До съвършенство владееше сценичната философия, философия през чувството, своеобразен архив на човешката емоционалност и себепознаване.

Стореното от Димитър Димитров е епоха в развитието на националния ни музикален театър. С изкуството и с цялото си присъствие остави знак, своеобразна емблема, по която днес могат да се разчетат загадки, които градят музикалната ни националната култура.